

LEVA MED NATUREN

FATABUREN 1999

Leva med naturen

NORDISKA MUSEET

LEVA MED NATUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok 1999

Fataburen 1999
Leva med naturen
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
nmbook@nordm.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Cecilia Hammarlund Larsson

Grafisk form Lena Eklund

Omslagsbilden "Trädgård stadd i förändring" av Gunilla Wihlborg, konstnärinna
som arbetar med konst i och av natur. Konstverket utfört i Södertälje 1990. Foto
Gunilla Wihlborg

Baksidans bild foto Cristina Prytz

Foto om inte annat anges Nordiska museet

Tryck MediaPrint, Uddevalla 1999

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 454 1

Vargen väcker alltid känslor. I den forna asamytologin var han ond. Det var Fenrisulven som dödade Oden, den främste av asar. Bland indianfolk i Nordamerika sågs han som en förebild. Vargens uthållighet och skicklighet i att skaffa föda var egenskaper viktiga för en stor jägare eller krigare.

Också i våra dagar och i vår kultur är reaktionerna starka. Under den drygt 20-åriga period som vargen varit på återkomst i Sverige, har rubriker som »Vargmordet« och »Barnen lever i vargskräck« funnits att läsa. Organisationer för respektive emot vargen har bildats och människor på båda sidor har blivit mord-hotade.

På Nordiska museet tog vi således upp ett både klassiskt och aktuellt ämne när vi i september 1997 öppnade den tillfälliga utställningen »Vargen«. Det var dessutom ett ämne som väl karaktäriserade temat för denna årsbok, nämligen mötet mellan människa och natur. I det följande ska jag därför – utifrån intervjuer med tio personer som på olika sätt engagerat sig i vargfrågan – diskutera olika aspekter på detta möte. Allra först vill jag dock ge en kort bakgrundsteckning.

Den första januari 1966 fridlystes vargen i Sverige. Då fanns det ca tio vargar kvar i landet, möjligen ännu färre. Tio år senare fick Naturvårdsverket tecken på en mer permanent återetablering. Då kom rapporter om att djuret siktats i gränstrakterna mellan Värmland och Hedmark fylke i Norge. I Värmland föddes 1983 en vargkull; den första kända i södra Skandinavien på 65 år. Sedan dess har vargkullar fötts i Mellansverige varje år utom 1986.

Våren 1998 fanns 50–70 vargar i den svenska naturen. De har

Vargen, ett djur som väcker starka känslor. Ylande vargar på Skansen.
Foto Tina Reinhed.

också spridit sig från området i norra Värmland. Enligt Naturvårdsverket fanns de under vintern 1997-98 i Dalsland, Värmland, Dalarna, Jämtland/Västernorrland, Härjedalen samt i Örebro län. Dessutom förekom det enstaka vargar i Norr- och Västerbotten.

»Vilka är vi människor som ska bestämma...«

Den övergripande frågan i vargdebatten gäller om vi ska ha vargar i Sverige eller inte. För Anders Bjärvall, rovdjursexpert på Naturvårdsverket, är svaret klart. I lagar och förordningar liksom i internationella konventioner som Sverige har undertecknat, stadgas att vi ska bevara vilda och livsdugliga stammar av de djurarter som ingår i vår fauna. Dessutom anför Anders Bjärvall ett moraliskt argument. Vi har, menar han, en förpliktelse gentemot de generationer som kommer efter oss. Det vi har satts att förvalta är vi skyldiga att lämna ifrån oss. Vi har ingen rätt att utrota en djurart bara för att vi inte vill ha den kvar.

Samma argument förs på tal av de flesta vargförespråkare jag talat med. Tina Reinhed, djurskötare på Skansen sedan 18 år med särskilt ansvar för vargarna, ger detta svar:

Vilka är vi människor som ska bestämma var djuren får finnas? Är det vår sak att bestämma? Finnarna vill inte heller ha varg. Då bestämmer dom att »Nej, vi ska inte ha några vargar, vi skjuter bort allihop«. Man vill alltid att någon annan ska ta hand om problemet. Men Sverige tillhör också vargens naturliga utbredningsområde. Den hör till vår fauna.

Tina Reinhed är rädd att vi slår undan fötterna på oss själva om vi sätter oss till doms över andra arter. Det är ett argument som jägaren Bertil Forsberg inte riktigt håller med om. Även han är positiv till varg men betonar samtidigt att »säger man ja till varg, måste man förr eller senare också säga ja till jakt«. Tack vare att vargen har en stor reproduktionsförmåga (honan kan få fyra till sju ungar per år) och att den i princip kan etablera sig överallt, måste stammen snart regleras. Därför vill Bertil Fors-

berg att jakt ska kunnas sättas in så fort det är möjligt samt att besluten därom ska fattas på lokal nivå. Skötselplaner kan till exempel upprättas för Värmland och Dalarna tillsammans, de två regioner som i dag har mest varg.

Vad gäller vargmotståndarna är det svårt att hitta *ett* kärnargument. Snarare är det den samlade tyngden av nedanstående skäl som utgör grunden till deras opposition. Inger Larsson, bosatt i Hagfors kommun och stark opponent till den svenska vargförekomsten, menar dock att vargarna inte är utrotningshotade. Hon hänvisar till Finland »där de har väldiga bekymmer med dom« och till Ryssland där man använder »gift och helikopter för att ta dom, såna besvär har de«.

Olof Matzén i Lindesberg, grundare av föreningen Sveriges Glesbygds Trygghet, framhåller svårigheten att kontrollera vargarna som ett av de främsta problemen. Att vargen är ett flockdjur – och alltså uppträder i ett stort antal – i kombination med att vi under de senaste 100 åren saknat erfarenhet av den, skapar konsekvenser för människor som bor där vargen kan få mat och skydd. Vargen är, enligt Olof Matzén, revirhävdande och fungerar som revirhävdande djur gör. Därför kommer det att »bli problem för dom som bor där. Mestadels då för deras boskap och sällskapsdjur«.

Vargjakt med gris som lockbete.
Teckning från 1849.

Olof Matzéns lösning är att sätta vargen i hägn. Halleberg i Västergötland ser han som en lämplig plats. Där skulle djuren få ett område stort nog att trivas på. På grund av inavelsrisken bland de svenska vargarna vore dock det bästa att skjuta ut dessa, och till hägnet använda importerade vargar, exempelvis från Ryssland. Hägnen skulle vara öppna för den naturintresserade allmänhet som ville studera vargarna. Men framför allt skulle de enligt Olof Matzén vara en lösning för människor i gles- och landsbygd; är vargen instängd kan människan röra sig fritt.

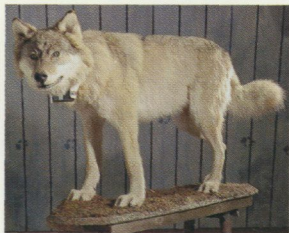
»...förrän de tar nån unge.«

I samtal med »icke-initierade« människor om varg dyker snart frågan upp: Är den farlig för människan? Bland mina intervju-personer går svaren – som kanske väntat – isär. Vargmotståndarna Olof Matzén och Inger Larsson tror båda att den kan vara det. Båda nämner också risken för barn. Olof Matzén menar att i takt med att antalet vargar och björnar ökar kommer storleken på älg- och rådjursstammarna att minska. Vargarnas behov av mat kommer dock att kvarstå, och då uppstår risken för attacker på barn. Inger Larsson ser problemet mer direkt:

Jag tror inte att det dröjer länge förrän dom tar nån unge. Och det är jag inte ensam om att tro, för dom är ju kring husen och springer. Här nere på en sjö som vi har här i Hagfors har dom till och med varit ute till fiskare som sitter och fiskar. Jag menar, dom är ju inte rädda för folk. Och det är för att dom aldrig blivit hotade av dom. Så jag tror ju inte att det dröjer länge förrän dom tar en människa!

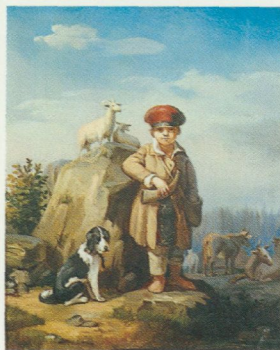
Att vargar har dödat människor är belagt. En undersökning av kyrkböcker från 1700- och 1800-talen visar att i 21 socknar i Värmland med omnejd dödades under en dryg 100-årsperiod två människor av varg. I båda fallen rörde det sig om barn och troligen dödades de av samma djur.

Ett annat exempel är Gysingevargen, jämte våra dagars Ylva

Vargen Ylva har blivit något av en symbol för hela vargdebatten. Ylva sköts med tillstånd från Naturvårdsverket. Hon stoppades upp och förvaras nu på Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm.

»Den lille herdegossen« av Bengt Nordenberg (1822–1902). Det var inte helt ovanligt att barn förr sattes att vakta betande boskap, något som en del forskare tagit som intäkt för att vargen inte skulle vara farlig för människan.

den kanske mest kända av arten. Vintern 1820–21 lyckades den döda nio barn samt skada ytterligare elva människor. Gysingevargen var dock en tamvarg som antingen slitit sig eller släppts loss. Den var van att bli matad med köttstycken och till och med att hämta sådana ur byxfickor på förbifarande forkarlar. Dess första attacker var troligen gjorda för att tigga mat.

Ett tredje men kanske mer osäkert exempel är händelserna i Åbotrakten i Finland. Mellan 1879 och 1881 dödades där ett stort antal barn. Meningarna går dock i sär om vilket slags djur som orsakade detta. I Värmlands museums årsbok från 1986 tar forskaren Erkki Pulliainen upp händelserna. Han nämner 23 offer men vill helst kalla förövaren ett »hunddjur«. Möjligen, skriver han, kunde det röra sig om en korsning mellan hund och varg – »man vet att dessa korsningar kan bete sig överraskande« – eller om en mycket gammal varg som inte längre kunde skaffa sig mat i naturen.

Författaren Evert Pousette, som gått igenom äldre litteratur om händelserna, beräknar antalet offer till 35 och menar att dödandet utfördes av två samverkande vargar, en hane och en äldre, tandlös hona.

Vargförespråkarna är dock ense om att vargen som art inte är farlig för människan. Däremot kan enstaka individer i sällsynta fall bli det. Håkan Eles som gjorde ovannämnda genomgång av kyrkböcker sammanfattar den med att »varg har dödat människor; det har gällt barn, det är särdeles ovanligt, det ingår inte i varegens normala beteende«. En annan forskare skriver att attacker från vargar är mycket mer sällsynta än attacker från björnar, älgar, rävar, grävlingar eller nästan vilket annat djur som helst.

Ett faktum som talar för dessa forskares uppfattningar är att barn förr i tiden sattes att valla boskap i skogen; det förväntades av dem att de skulle skrämma iväg vargen. Djuret utgjorde ett hot mot boskapen, inte mot barnen.

Av mina »vargpositiva« intervjupersoner nämner bland andra Tina Reinhet denna vallning. Men deras åsikter kanske bäst

sammanfattas av vad Anders Bjärvall säger om vargens farlighet:

Vi kan inte säga att »nej, det händer aldrig, det kan inte hända«. Utan vi säger att »det händer inte idag, i varje fall inte i vår del av världen«. Vi bedömer att risken är försumbar. Men det är klart, under olyckliga och speciella omständigheter kanske det kan inträffa.

Enbart föreställningen om vargens farlighet kan dock ha effekt. Det är vad Olof Matzén har i tankarna när han talar om »den oberättigade rädslan«. Han gör en parallell med äldre damer i Stockholm som trots polisens försäkran om att det är riskfritt inte vågar sig ut på gatorna. Samma känslor, menar han, verkar när det gäller vargen. Blåbärs- eller svampplockare vågar sig inte till områden där det ryktas att djuret förekommer. De – liksom damerna i Stockholm – får sin frihet beskuren oavsett om ryktena är sanna eller inte.

Enligt en del av mina sagesmän finns det dock personer med ett motsatt betraktelsesätt. Jägaren Bertil Forsberg citerar en f.d. ordförande för föreningen Våra Rovdjur när han säger att organisationen när den var som störst säkert hade »minst 500 med-

Älg dödad av varg.
Foto Anders Bjärvall.

lemmar som tror att vargen äter gräs». Det blir, säger Bertil Forsberg, en så kallad Bambimentalitet:

Det finns människor som alltid hävdar att vargen bara tar sjuka djur och inget byte för jägarna, han tar bara djur som ändå skulle ha dött. Det är en totalt felaktig bild. Vargen tar det djur som är minst uppmärksam. En älg som inte är nog uppmärksam åker dit vare sig han frisk eller sjuk.

»...skjuta de där grönjackorna.«

»Vargen inom oss« kallar vi ibland våra sämre sidor. Orättvist, kan man tycka, mot ett djur som enbart följer sina instinkter. Vargen kan inte som människan medvetet hota någon till livet. Bertil Forsberg, engagerad i arbetet med vargen Ylva, fick mot slutet av den tiden ett antal obehagliga samtal. »Ylva har större rätt att leva än du«, fick han höra när han och hans jaktkamrater efter fyra års ansträngningar gavs tillstånd att skjuta henne.

Den same i Mittådalen jag talat med har fått anonyma telefonsamtal som hotat hela hans familj till livet. »Är det sådana människor som vill ha kvar vargen i Sverige, då kan det ju inte vara mycket att bygga på«, anser han.

Anders Bjärvall, som genom sitt arbete vid Naturvårdsverket har en utsatt position, har tagit emot en mängd otrevliga telefonsamtal. Budskapet har varit att Naturvårdsverket ska sluta plantera ut varg »och inte pracka på värnlösa glesbygdsbor något de inte vill ha«.

Agneta Arnesson-Westerdahl, mångårig medlem i föreningen Våra Rovdjur och tillika f.d. redaktör för tidskriften med samma namn, är kanske den som blivit mest drabbad. Hon har dels fått höra hotelserna i telefon – folk som sagt att de har kulor över för henne – dels mött dem ute på fältet. I samband med att föreningen Våra Rovdjur vaktade får mot vargangrepp hotade vid ett tillfälle en person med att han »skulle skjuta de där grönjackorna«.

Den hotelsen kom i tidningen och hamnade på löpsedeln.

Vargen är ett flockdjur som måste kunna inordna sig i flockens rangordning. Den liggande vargen visar med sitt beteende att han inte är aggressiv och inte vill de andra djuren i flocken något illa. Foto Tina Reinhed.

Den här vargens beteende berättar att han vill leka. Foto Tina Reinhed.

Agneta Arnesson-Westerdahl fick vid en bensinstation tillstånd att ta den senare. Dock gillade inte stationens föreståndare tilltaget:

Han kom efter och tog tag i mitt huvud och smällde det mot löpsedelsstället, rätt in med skallen. Det var faktiskt väldigt obehagligt för han sa ingenting, bara tog tag i mitt huvud med båda händerna och dängde till, rätt in i stället.

Efteråt rasade föreståndaren mot henne och sa att hon var en storstadsbo som inte förstod det här med vargar. Agneta Arnesson-Westerdahl bagatelliserar inte det som skedde, men säger samtidigt att det ändå var *en* händelse. Det var värre med folk som återkom flera år i rad, som mannen som skulle »skjuta grönjackor«. Tydligt är det så, menar hon, att när man arbetar med något så kontroversiellt som vargen, då blir hotbilderna en del av jobbet.

»...än att jägarna själva skjuter ihjäl sina hundar?»

Vargmotståndaren Inger Larssons engagemang grundar sig till stor del på en händelse som inträffade i januari 1996. Då dödade tre vargar den hund som hon och hennes jaktkamrat jagade med. Det var jaktkamraten som ägde hunden, men också Inger Larsson tog mycket illa vid sig. Det bestående intrycket är dock inte rädslan eller obehaget utan känslan av att inte längre kunna jaga obehindrat. Hjärtat åker upp i halsgropen så fort hunden är borta ovanligt länge.

Inger Larsson är inte ensam om denna känsla. I nummer 6/1997 av tidskriften Vildmarks Nytt berättar jägaren och hunduppfödaren Matts Lindén om hur han förlorat två hundar till vargarna. Lindén skriver att all glädje med att vistas i skogen är borta. Pessimistiskt konstaterar han att chansen att få tillbaka den är liten.

Även de av mina intervjupersoner som är för vargen håller med om att jakthundsfrågan är svårlöst. Per Widén, rovdjursexpert och sekreterare för Värmlands länsstyrelses rovdjursgrupp,

kallar den till och med för ett jätteproblem. Ändå, säger han, tycks det vara få som egentligen anser det, eftersom det samhällsekonomiskt har så liten betydelse:

Dom som inte jagar tycker att jägarna får skylla sig själva, dom kan sluta jaga då. Men det är ungefär som att säga till en person i Stockholm som spelar golf varje helg att »du får ge fan i det, va. Sluta med det, lägg av med det! Gör något annat!«

Också Bertil Forsberg polemiserar mot de personer som tycker att jägarna borde sluta jaga med hund. Jakthund är, menar han, en nödvändighet om man i Sveriges skogsområden vill bedriva en klok viltförvaltning. Bertil Forsberg hänvisar dessutom till gällande lagstiftning som stadgar att goda och välmeriterade eftersökningshundar måste finnas och säger att sådana hundar får vi inte om de inte används i traditionell jakt. Men han tror inte att vi någonsin kommer ifrån vargangrepp på hund. Det är snarare något som jägarna måste lära sig leva med, precis som med andra olyckor som hundarna drabbas av.

Skansenarbetaren och djurskötaren Tina Reinhed har förståelse för den sorg jägare känner när de blir av med sina hundar;

Inger Larssons vargdödade jakt-hund. Foto Inger Larsson.

de är ju både vänner och jaktkamrater. Men hon säger samtidigt att det inte är så många hundar som blir dödade av rovdjuren. I samband med en utställning hon gjorde för Skansens varghägn, bad hon Naturvårdsverket om statistik. Av Sveriges cirka 700 000 hundar blev under 1995 743 dödade och 459 skadade i trafiken, 21 hundar blev dödade och 23 skadade av vådaskott under jakt medan 14 hundar blev attackerade av lo eller varg. Av de sistnämnda dog tre. »Är det då«, frågar hon, »värre att de vilda djuren tar dem än att jägarna själva skjuter ihjäl sina hundar? Jag kan inte tycka att det är värre att vargen tar dem.«

Även Bitte Cederlund, verksam vid Grimsö forskningsstation, nämner dessa siffror i en artikel om vargdödade hundar (Svensk Jakt 1997:8). Hon påpekar dock att de gäller landet som helhet. De kan inte överföras till områden där vargen finns. I sådana områden blir tvärtom vargen ännu en fara bland många andra.

»...där tackorna ligger med uppslitna magar.«

Vargarnas angrepp på fårbesättningar är, eller åtminstone har varit, ett stort problem. Ingen av mina intervjupersoner är själv fårägare, men flera av dem har genom sitt yrke eller engagemang kommit i kontakt med sådana. Per Widén berättar om en fårägare i Hagfors kommun som i september 1995 fick 16 av sina får rivna av vargar. Det var nästan alla får den personen ägde, och även om, som Per Widén säger, sådana händelser samhällsekonomiskt är av liten relevans så betyder de desto mer för den enskilde personen och för opinionen i stort.

Agneta Arnesson-Westerdahl är kanske den av mina sagesmän som har mest praktisk erfarenhet av problemet. Under sina aktiva år i föreningen Våra Rovdjur besökte hon ofta fårägare som drabbats av vargattacker. Hon betonar den känslomässiga aspekten och nämner som exempel en vargdrabbad fårägare och den rådvillhet han utstrålade:

Det hade inte varit varg i Dalsland på säkert 100 år och han hade inte ord att riktigt beskriva sina känslor. En varg hade fak-

tiskt kommit till hans glänta i skogen och tagit en av hans tackor! /.../ Det handlade om hans grundtrygghet också. Han levde ensam ute i skogen, han hade ingen hustru eller familj utan bodde själv. När vargen slog till berörde det också hans personliga rörlighet, marken gungade under honom. /.../ Det kunde ju hänt på annat vis, naturligtvis. Tackan hade kunnat bryta benet och därför fått avlivas. Men då hade det varit något gripbart, något vant och innanför hans kontroll. Men när vargen kommer och sveper förbi och någonting sådant här händer, då är det utanför hans kontroll. Då är det ogripbart och det kan hända igen.

Agneta Arnesson-Westerdahl säger att det inte är det minsta gulligt att komma till en fårhage där tackorna ligger med uppslitna magar. Sådana händelser är inte roliga för någon som jobbar seriöst med vargar. Förhoppningsvis är dock problemet med vargattacker på får på väg att rejält reduceras. Elektriska stängsel har provats ut och visat sig skydda väl mot vargar. Stängslen har satts upp på mer än 100 platser i huvudsakligen Värmland och Dalarna och hittills har det inte, enligt Anders Bjärvall, hänt att varg tagit får inom ett fungerande sådant.

Varje länsstyrelse får nu ett årligt belopp som främst ska användas till skadeförebyggande åtgärder. Dessutom är den ersättning för vargdödade får som regeringen förut tog bort återinsatt. Anders Bjärvall säger att dessa åtgärder starkt reducerat konflikten med fårägarna.

Två av mina intervjupersoner har en avvikande mening när det gäller elstängslen. Den ena är Olof Matzén som hänvisar till att snötyngda eller vindfällda träd och grenar årligen bryter strömmen på de elektriska ledningarna. Och har man »elektriska stängsel för att skydda mot rovdjuren, då går ju djuren rätt igenom när strömmen är borta«. Den andre är Kenneth Jonsson, anställd som vargspårare av länsstyrelsen i Värmland. Hans mening är dock av en annan art. Kenneth Jonsson har arbetat professionellt med vargar sedan början av 1990-talet, bland annat med just stängselfrågor. Han tror att elektriska stängsel egentligen är överflödiga. Under betesperioden räcker det med

Renko som blivit dödad av varg. En bit bort från renkon ligger hennes utrivna foster.
Foto Anders Bjärvall.

fårägarnas vanliga staket, bara de är i ordentligt skick:

Vargen ger sig inte på eller kastar sig över någonting som han inte riktigt vet vad det är. Vår erfarenhet är att där vargen gett sig in i fårhägnaderna, där har det till exempel funnits ett dike så att han kunnat krypa in.

»...dra 3000 kr från hans lön och lägga till en pott för vargarna.«

För renskötseln är vargsäkra stängsel dock inte lösningen. Naturvårdsverket skriver i sitt åtgärdsprogram att det framtida vargbeståndet »i princip skall finnas utanför renskötselområdet« och nästan samtliga av de vargförespråkare jag talat med är överens därom.

Orsaken är naturligtvis rennäringen, sameekonomins traditionella bas. Olof Johansson är renägare, ordförande i Tåssåsens sameby i Jämtland och tillika engagerad i Sametinget. Enligt honom beror samernas hårda motstånd till vargarna på djurens förmåga att skrämma renarna, inte på deras egentliga antal eller det antal renar de faktiskt dödat.

Men en vargflock i en renhjord skapar en dominoartad effekt; panikslagna renar rusar iväg och skrämmar ytterligare renar som i sin tur slås av panik och rusar iväg. En vargflock kan sätta en samlad hjord på ett par tusen renar i rörelse.

En sådan panikrusning orsakar mycket merarbete för samerna. Renarna ska samlas ihop och eventuellt åtskiljas igen. Dessutom, och kanske allvarligare, innebär det energiförluster för renen. Under vinterhalvåret måste renen vanligtvis tära på sitt uppbyggda energiförråd. I första hand tar den då av fettreserverna, i andra hand av muskulaturen för att slutligen – om det rör sig om dräktiga vajor – kasta sitt foster. Varje störning minskar renens chans att klara vintern och få fram livsdugliga kalvar.

Vargattacker reducerar alltså både nutida och framtida kapital. Den andre av mina samiska intervjupersoner, bosatt i Mittådalen, översätter konsekvenserna till ickesamiska förhållanden:

Det är lätt för en person i södra Sverige med fast månadslön att tycka att vi ska ha kvar vargarna, när han inte drabbas ekonomiskt av dom. Men för att han ska känna hur det är skulle man en månad dra 3000 kronor från hans lön och lägga till en pott för vargar. Nästa månad skulle man dra 6000 för att täcka vad som fattas i potten. Årslönen året därpå skulle baseras på vad som blir över sedan man gjort avdrag för vargpotten. Om årslönen är 120 000 – för att göra exemplet lätt att räkna – skulle han nästa år ha en lön runt 100 000. Och så skulle det fortsätta och till slut skulle personen inte längre ha någon lön. Det är nog enda sättet för en vanlig löntagare att förstå vilken ekonomisk uppostring vargarna innebär för samerna.

Vargarna kan heller inte ses isolerade från övriga rovdjur som lo, järv, björn och kungsörn. Enbart i Tåssåsens sameby hade 23 lodjur fått ungar under 1997 års inventering. Den ersättning som betalas ut är enligt Olof Johansson inte tillräcklig. Förr, när ersättning betalades för återfunna rivna renar – och Olof Johansson räknar med att bara var tredje vuxen och var tionde kalv hittas – täckte bidraget 25 procent av kostnaden. Samerna fick själva stå för de resterande 75 procenten. »Det var«, säger Olof Johansson, »vårt bidrag till rovdjuren«.

Idag, när ersättningen sedan 1996 grundas på antalet reproducerande rovdjur inom området, tycker han att konstruktionen är riktigare. Att alla Sveriges nio miljoner invånare är med och delar på rovdjurskostnaderna måste vara bättre än att de cirka 2500 samerna svarar för tre fjärdedelar. Problemet är dock att när Naturvårdsverket och Sametinget kom överens om det nya ersättningssystemet, utgick de också från att regeringen beviljade pengar till detta. Det gjorde inte regeringen. Den förutsatte i stället att kostnaderna inte skulle bli större än tidigare och betalar i stort sett ut samma belopp som tidigare. Enligt Olof Johansson står samerna fortfarande för 75 procent av rovdjurskostnaderna. Han menar att idag har samerna i praktiken blivit rovdjursuppfödare.

Så långt de ekonomiska orsakerna till samernas vargmotstånd.

Det finns också andra. Båda mina samiska intervjupersoner betonar de känslomässiga aspekterna. Olof Johansson säger att en vargflock i en renhjord är bland det värsta en renskötare kan uppleva:

Vi visste ju att varje natt när vi lämnat renhjorden för att åka hem och vila så kom vargarna och ställde till oreda. När vi åkte ut på morgonen så visste vi att nu har det säkert hänt något. Det gällde bara var platsen för angreppet fanns den här gången. Det var väldigt jobbigt. Det var direkt psykiskt påfrestande både för oss renskötare som var ute i renskogen och inte minst för våra anhöriga där hemma.

Min intervjuperson från Mittådalen betonar känslornas roll när han beskriver vad han skulle vilja se på Nordiska museets vargutställning. Då vill han se en bild på en ren som en varg sargat så svårt att plågan lyser ur ögonen. Den synen är nämligen vad han och hans kollegor möter varje dag. Det är också vad som tar hårdast på honom. »Det vore roligt«, säger han, »att se hur en tant från Djursholm skulle sett ut om vargarna rivit lite grand i hennes pudel.«

Avslutningsvis skall sägas att Olof Johansson inte är negativ till vargens förekomst. Även han anser att vargen är historiskt berättigad till att finnas i Sverige. Men den kan inte finnas i renskötselområdet. Samerna, menar han, tar ansvar för järvpopulationen som lever i och nära fjällområdena. Tillsammans med Mellansverige tar de ansvar för lo, björn och kungsörn. Men de kan inte ansvara även för vargarna:

Dom måste finnas i södra Sverige om vi ska ha en stor och livskraftig vargstam. Renskötsel bedrivs på 40 procent av Sveriges yta, 60 procent står till förfogande för att hålla en vargstam.

»Vi har inte planterat ut...«

Så här långt har jag diskuterat vargens farlighet, för människan och för hennes tamdjur. Men i debatten om den nutida vargförekomsten finns också andra fakta- och känslobetonade aspekter.

ter. En sådan handlar om djurens ursprung. Vargmotståndare hävdar att vargen inte kommit tillbaka till Sverige på naturlig väg: Naturvårdsverket eller djurparksinstitutioner av olika slag har planterat in dem. Inger Larsson tillhör dem som framhåller detta. Hon kan inte tro att så många vargar »kan komma på en gång och ramla ner på samma ställe« utan att någon tidigare sett dem (Inger Larsson syftar på att Värmland är ett av de vargtätaste områdena i Sverige). Hon och hennes meningsfränder hänvisar till den »Rapport om Projekt VARG« som Svenska Naturskyddsföreningen gav ut 1976 och som föreslår att vargar – som det enda återstående medlet att återfå en livskraftig stam – inplanteras i Sverige. Rapporten pekar också ut Värmland som ett lämpligt område för en sådan plantering.

Olof Matzén tycker egentligen inte att frågan är relevant – »vad som är intressant är ju att vargen idag är en företeelse här i Bergslagen« – men är samtidigt tveksam till att en spillra av vargstammen alltid skulle ha funnits kvar i Värmland med omgivningar. Vargarna i Värmland och Dalarna kom först under 70-talets andra hälft menar han, och hänvisar till sin egen och bekantas skogsbrukserfarenhet från de nämnda landskapen.

Vargförespråkarna hävdar dock att det är just en sådan »spillra« som är upphovet till våra dagars vargstam. Anders Bjärvall åberopar flera belägg för att så är fallet: uppgifter i litteratur från 40-talet och än längre tillbaks, vargen som sköts 1964 och som nu står uppstoppad på Elverums museum i Norge, muntliga uppgifter från ortsbor som under olika årtionden sett varg och vargspår.

Anders Bjärvall är därför övertygad om att vargar – om än få och med enstaka valpfödslar – alltid har funnits i norra Värmland och i angränsande region i Norge. Till utplanteringsteorin ställer han och Naturvårdsverket sig helt avvisande:

Vi har inte planterat ut, vi vet inte att någon annan har gjort det, vi har inte varit inblandade i att någon annan har gjort det. Och vi har också sagt att vi inte anser oss ha någon anledning tro att någon annan har gjort det. Men vi har aldrig sagt »nej, det

Två av Skansens vargar. Foto Tina Reinhed.

har inte hänt», för det vet vi inte. Detta har jag till och med sagt inför domstol under ed. Den som anklagar oss för att ha utplanterat anklagar också mig för mened.

Anders Bjärvall berättar om direkta förfalskningsförsök när det gäller vargarnas härkomst. Under 80-talets mitt, när antalet vargar i Värmland sakta ökade, hände det – liksom det också händer idag – att vargar på vandring passerade nära bebyggelse. Människor som blev oroliga frågade sig om det var ett naturligt beteende eller om det kom sig av att vargarna var uppfödda i fångenskap och därför vana vid människor. I det sammanhanget fotograferade en ortsbo en uppstoppad varg hemma i sin trädgård. Bilderna, där vargen stod i djup snö för att dölja att den var monterad, försökte han sedan sälja till en svensk tidning samtidigt som han påpekade vargarnas närgångenhet. I Sverige lyckades inte försöket, redaktören kände igen den uppstoppade vargen, men i Norge publicerades fotografierna.

Frågan om utplantering berör direkt vargens vara eller icke-vara. I sin bok »Den stulna njuren« nämner folklivsforskaren Bengt af Klintberg den som exempel på en typisk vandringssågen som bland annat stått att läsa i den franska tidningen Libération. Djupast sett, menar Bengt af Klintberg, är det frågan om vargens berättigande som ställs på sin spets. Motståndet »får en helt annan legitimitet om det kan visas att vargarna utgör ett onaturligt inslag i faunan. Utplanteringen blir i det perspektivet ett utslag av maktmissbruk från myndigheternas sida, baserat på en romantisk syn på rovdjuren som stadsborna kan kosta på sig men som drabbar landsbygdens folk«.

»...naturresevat uppom E18 och folk nerom.«

De aspekter som utkristalliserat sig i mina intervjuer är alla starkt förknippade med varandra. Så hör också nedanstående »motsättningstema« ihop med det om utplantering. Inger Larsson blir uppbragt när jag säger att det senare är ett känsligt ämne:

Ja, det är det. Jag menar, varför kan dom inte tala om hur det är? Tala om att dom kört ut dom från djurparkerna? Att dom ska finnas här i Sverige, tala om sanningen? Och hur många dom är? Men det gör dom inte, vargarna har kommit alldeles från himlens skyar, alldeles från sig själva!

Inger Larsson syftar på myndigheter som Naturvårdsverket när hon nämner »de« som »inte talar om«. I debatten finns ett »vi mot dem-perspektiv« som i hög grad handlar om tilltron till myndigheter och stadsbefolkning, de senare ofta benämnda som »stockholmarna«. »Varför de ska sitta i Stockholm och bestämma hur vi ska ha det«, är en fråga jag mött inte bara hos Inger Larsson.

Agneta Arnesson-Westerdahl funderar över om inte vargen för motståndarna egentligen symboliserar en överhet som sedan generationer kört över landsbygdsbefolkningen. Särskilt i Nordvärmland är det tydligt med marker som både satts under vatten och köpts upp av stora skogsbolag. Hon gör också en parallell med Porjusdammen som dränkt samiska bosättningar, vandringsleder och betesmarker.

Agneta Arnesson-Westerdahl arbetar dock själv för att bevara vargarna, och ser sålunda inte på djuret ur det perspektivet. Om Inger Larsson gör det låter jag vara osagt, men hon uttrycker klart känslan av att vara missaktad. Hon talar om det faktum att hon – och flera av hennes meningsfränder – inte tror att vargarna är välkomna längre söderut:

För nerom E18, typ vid Karlstad, får det inte finnas några vargar, för där är det ju folk. Så vad vi häruppe är, det vet jag inte. Vi är väl parasiter, då. På vår sida E18. /.../ Och titta bara därborta... Jag tänker på de andra stora djuren, älgarna och rådjuren. Vi har inte ett viltstängsel här, vi får anpassa hastigheten, vi. Men det behöver inte ni därborta, där är det viltstängsel hur långt som helst. Där är det inga anpassningar, där ska det gå i 110, men här får vi kanske åka i 50 om vi ser en älg, för det kan komma en till. Där har du också en skillnad. Det är naturreservat uppom E18 och folk nerom. Det är så det är.

Jägaren Bertil Forsberg, själv bosatt på den värmländska landsorten, menar att motsättningen egentligen är en konflikt mellan två kulturer; en gammal, där jakt liksom boskaps- och fåragande är etablerade företeelser sedan urminnes tider, och en ny, skapad i en stadsmiljö där människor inte längre bär det gamla arvet med sig.

Man måste komma ihåg att det var skottpengar på varg fram till mitten av 60-talet. Att ifrån det perspektivet gå till att allt i princip ska vara fredat... Det är kanske lätt för människor som sitter på distans att fatta sådana beslut, men det är oerhört svårt att få det förankrat hos dom människor som bor nära de stora rovdjuren.

Bertil Forsberg betonar vikten av att människor får påverka sin situation. Avsaknaden av sådana möjligheter ser han som en av huvudorsakerna till att många har en negativ syn på vargen. Därför skulle han, om han fick bestämma, redan idag ge tillstånd till att skjuta två ungvargar, en i vardera Hagfors- och Fredriksbergsområdet. Syftet skulle inte vara att reducera vargstammen eller skapa något hot mot dess existens (därför *ung*-vargar, inte något av de reproducerande ledardjuren), utan helt enkelt att ge människorna en möjlighet att påverka sin situation. Vill man att folk ska acceptera vargen »handlar det väldigt, väldigt, mycket om det«.

Ett sätt att ge folk en sådan möjlighet vore att återinföra rätten till skyddsjakt på varg. I motsats till andra rovdjur inom gruppen »de fyra stora« (varg, björn, järv och lo) får varg sedan 1990 inte förföljas eller skjutas även om den rivit tamdjur eller gjort annan skada. Per Widén, rovdjursexperten för Värmlands länsstyrelse, är en av dem som ställer sig tveksam till detta. Liksom Bertil Forsberg anser han att vi måste acceptera skyddsjakt på varg. Resonemanget berör, även hos honom, motsättningen stad-landsbygd. Han nämner faktorer som att vargar påverkar landsbygdens traditionella jaktkultur, rädsla för att fårbesättningar ska komma till skada och rädsla för att låta barnen gå till skolbussen.

Det är en klassisk motsättning. Innan beslutsfattarna förstår dom problemen, så tror jag vi kommer få svårt att lösa dom. För det enda dom säger är att vi till varje pris inte får döda någon varg, aldrig någonsin. Men jag menar att vi måste acceptera att en eller annan varg dödas, som skyddsjakt eller i nödvärn. Och så måste vi aktivt arbeta för – det vill säga, lägga pengar på – skadeförebyggande åtgärder, ersättningar och information. Då kommer vargstammen att öka av sig själv.

Vad säger då Naturvårdsverket – »beslutsfattarna» – om frågan? I sitt Förslag till åtgärdsprogram för varg betonar verket att det redan visat att detta är något som måste prövas från fall till fall (1977 gav Naturvårdsverket tillåtelse att avliva en varg som dödat många renar, 1992 gav det tillåtelse att skjuta vargen Ylva) men skiljer ändå ut två former av skyddsjakt. Den ena gäller att varg kan få skjutas inom ett område där stammen »utvecklats så att den är till synnerligt obehag för befolkningen eller orsakar avsevärd skada för tamdjursskötseln». Naturvårdsverket kan bevilja ansökningar om sådan avskjutning då det finns 15 etablerade vargpar på den skandinaviska halvön. Vargparen ska dessutom vart och ett få valpar inom en treårsperiod.

Den andra formen handlar om direkta attacker på tamdjur där det också finns anledning att befara nya angrepp. Naturvårdsverket vill tillåta att djurägare vid sådana tillfällen får skjuta vargen om och när det finns tio etablerade vargpar på den skandinaviska halvön. Med de villkoren uppfylla behöver djurägaren dock inte tillstånd för att skjuta utan avgör på eget bevåg.

»...det okända och obehagligt främmande.»

Varför vargmotståndarna inte vill ha djuret i Sverige tror jag redan framgått. Deras argument är både ekonomiska och känslöbetonade och inkluderar sådant som motsättningar mellan landsbygd och storstad och känslor av missaktning. Flera forskare och vargförespråkare misstänker dock att det också finns andra, än mer djupliggande, grunder till motståndet. Jag har

Vargen är ett djur som människan alltid närmats sig med rädsla och försiktighet. Med hjälp av livfullt målade figurer s.k. »varglappar» ville vargjägarna förr skrämma vargen. Figurerna var målade i starka färger på grovt tyg.

redan nämnt Bengt af Klintberg och hans förklaring om utplantering som vandrings sägen. En annan forskare, Erkki Pulliainen, menar att faktorer som inte har med vargen att göra bidrar till att väcka och upprätthålla »det moderna hatet mot vargen«. Han tar som exempel tre kategorier av människor. Det är insändarskribenter (»dessa uppenbarligt frustrerade medborgare känner sig kunna påverka samhället på detta sätt«), lokala opinionsbildare (»ett ståtligt sätt att bibehålla sin auktoritet bland medborgarna eller to m förstärka den kan vara att leda folk till kamp mot vargarna«) samt tidningsredaktörer. Den sistnämnda kategorin kan, menar Pulliainen, enbart med hjälp av rubriksättning svartmåla vargen och de övriga stora rovdjuren.

I en studie över svenska rädslor för etnologen Jochum Stattin ett allmänt resonemang om skrämmande djur. Han skriver att en förklaring till rädslan kan vara »att man känner djuren dåligt, de representerar det okända och obehagligt främmande. Ett modernt exempel är vargskräcken som kan förklaras både av bristande kunskaper om vargen men också av t.ex. ekonomiska ställningstaganden.«

Jochum Stattin nämner också att mytbildningen kring vargen fortfarande kan vara stark. Under 1800-talet sågs den som ett mycket blodtörstigt och för människan farligt djur. Liknande tankegångar är vargspåraren Kenneth Jonsson inne på när han säger att i skogsbygder som hans, där folk under 1800-talet hade det fattigt och eländigt, kunde ett besök av vargen betyda svält. Han har förståelse för om man då avskydde djuret och kan tänka sig att de tankegångarna lever kvar.

Men Kenneth Jonsson tar också upp en annan aspekt, en som jag stött på i flera intervjuer liksom i andra sammanhang. Det är sagornas och sägnernas betydelse. Kenneth Jonsson frågar sig om inte »Rödluvan och vargen« är grunden till alltihop:

Jag ser ju på våra barn, dom läser vissa sagor och det är alltid vargen som är den stora, fula och blodtörstiga besten. Mina barn börjar vakna lite men det är svårt. Jag har svårt att övertala dom. Dom läser ju sagor på dagis och lånar böcker, och alltid är det

I sagans värld är vargen oftast opålitlig, lömsk och aggressiv. Påverkar detta vår uppfattning om vargen? Illustration av sagan om Rödluvan och vargen. Foto Kungliga biblioteket.

vargen som utmålas som den onda varelsen.

Även Anders Bjärvall nämner Rödluvan, Stora stygga vargen, varulvar och dylikt när han vill förklara den orationella rädsla han ibland mött. Men liksom forskaren Erkki Pulliainen pekar han på massmedia. Pressen, menar han, vill alltför ofta ha konflikter och spetsa till:

Om en journalist ringer och säger 'hur fan går det med diskussionen i Mittådalen? Ni är väl inte överens med dom?' och jag svarar 'jo, det verkar gå bra, vi kommer nog överens', då är det inte intressant. Men om jag säger 'nej, det verkar gå käpprätt åt skogen här', då, då kan det bli någonting.

Anders Bjärvall har sedan 1970-talets början, då han anställdes på Naturvårdsverket, sparat på tidningsurklipp om vargen. Ett favoritexempel är daterat sommaren 1984. En artikel om att varg tagit ett får slås upp över fem spalter. Den tillhörande bilden visar fårägaren bredvid sitt döda djur och med boningshuset i bakgrunden. Artikeln handlar om att ägaren låg och sov i huset

när, som Anders Bjärvall säger, »detta ohyggliga drama utspela-
de sig i hans trädgård. Det är nästan så man anar vilken tur han
hade som inte strök med av bara farten«. Anders Bjärvalls poäng
är dock inte artikeln i sig, utan jämförelsen med den lilla enspal-
tiga notis utan bild som står under. Den handlar om en man
som slog ihjäl sin fru med hammare.

»...samarbete, ödmjukhet och förståelse...«

Vargförespråkarna tror idag på vargens fortsatta överlevnad i
Sverige. Djuret har passerat en tröskel; det finns flera par som
får valpar och de har spridit sig över ett större område. Natur-
vårdsverket bedömer i sitt Åtgärdsprogram att stammen strax
efter sekelskiftet kommer att innehålla 15 par eller omkring 100
vargar.

Också vargmotståndarna är hoppfulla. De tror inte att vargen
kommer att klara sig. I alla fall inte så som situationen ser ut
idag med stammen koncentrerad till Mellansverige, med noller-
sättning för vargdödade hundar och med en skydds jakt som

Debatten om vargen Ylva väckte
starka känslor. Tidningarna var
inte sena att utnyttja detta i
rubriker och artiklar. Montage
från utställningen Vargen,
Nordiska museet.

ännu inte är tillåten. Den berörda befolkningen kommer inte att acceptera djurets förekomst.

Bertil Forsberg är den av mina intervjupersoner som avviker från detta schema. Som jag redan varit inne på räknar han med att stammen snart måste regleras. Han varnar till och med för en »vargexplosion« om inte jaktliga begränsningar införs. Men, framhåller han, på sätt och vis kommer vargarna själva att sätta gränsen för hur många de blir:

Jag menar, vad händer om vi får så stora bekymmer att ersättningen fördubblas? Idag betalar vi ut 32 miljoner kronor på grund av rovdjursskador, där merparten går till rennäringen. Men blir Sverige ett lyckligare land om vi får så mycket skador att vi fördubblar den ersättningen? Vilket mål har vi nått? Jo, vi har fått en massa rovdjur och en oerhörd massa konflikter.

Bertil Forsberg är ensam bland de vargförespråkare jag talat med om att befara en explosionsartad utveckling. Tvärtom menar de flesta att även om läget ser ljust ut, är det fortfarande känsligt. Det räcker med att något eller några av ledardjuren försvinner för att situationen åter ska bli kritisk.

Risken är inte hypotetisk. Att vargar dödas av människan är inte ovanligt. Trafiken är en betydande orsak: minst sju vargar blev överkörda av bil eller tåg mellan juni 1991 och augusti 1993. Dessutom har vargar avlivats, både legalt och illegalt. Enligt Naturvårdsverket tre på det förra sättet och minst nio på det senare.

Sätten att avliva har heller inte alltid varit rumsrena. Naturvårdsverkets spårare har hittat utslängda köttstycken preparerade med stryknin nog för att döda 20 människor. Den inledningsvis citerade rubriken »Vargmordet« handlar om hur en varg blir hetsjagad och dödad av en bil.

Att vargen ställer mötet mellan människa och natur på sin spets är således ingen överdrift. I denna artikel har jag försökt visa vilka synpunkter människor har och varför de tycker så. Inte minst viktig tror jag den kunskapen är om vargen lyckas med sin återetablering i Sverige. Ju fler människor som kommer

i kontakt med djuret, desto angelägnare är toleransen de berörda grupperna emellan. Jag tror som Agneta Arnesson-Westerdahl att »samarbete, ödmjukhet och förståelse är enda vägen för att lösa det här«.

* Intervjuerna som denna artikel baseras på, genomfördes april–oktober 1997.